

Արդէն այս փոփոխութիւնն ինքիւրը ինքեմն ուրիշ բան չէ բայց եթէ խաշոր ս ու ա մը: Անոնք որ այդ քըստմինի տիպարը պաշտպանելու համար կը յիշեն մեկ քանի ներքողայինց երկտողներ որոնք տնոր Հոմալէթին ներկայացմանը առիթով երեւցան եւրոպական աւլ եւ ալ թերթերու մէջ: զիտաւելու են որ այդ երկտողները անստորագրել են, գրուած են չէ թէ քննադատներէ, ալ չէ պարզ լրատեղներէ եւ այդ լրատեղներէն ալ մեր տղերքերու սին շահագործուած են գլխաւորապէս իր Պոլսոյ Թատրոնին» եւ Հայաստանին լիւնթըն փրայ քաշած չարախանքներուն» համար, եւ մասամբ ալ իր գիմագոյնութեան բնածին անուրանալի յատկութիւններէն գրուուած ու խառնած: Բացարձակապէս սխալ է կարծել թէ փալֆայեան Հոմալէթը, յաղողութեամբ ներկայացուց: Այնչափ զեշտ խաղաց Հոմալէթը որպէս թիւնը, որի կարելի է ի ա զ ա լ բառը գործածել, քանի եւ ոչ իսկ զերթըրդ տրոփած էր երկու Տիգրուս ալ: Առաջին անգամ՝ որ ճշմարիտ քննադատ մը, Ֆրանսիաց Սառնէ, եկաւ մեր հանձնարարին ներկայացմանը հանդիսատան ըլլաւ, արգիւնքը տեսանք: Թէ Սառնէ իր կրած սպաւորութիւնը ո՞րքան աղմկուից ու մեր ազգային արժանապատուութեանը համար ո՞րքան վիրաւորիչ կերպով մը արտաստայեց այդ երեկոյթին աւարտին, այդ մասին կարող են վկայել այն բոլոր բարեգիտական Հայերը որոնք ներկայ էին:

Հիմա բառ մը ունիմ աւելցնելու, եւ այլեւ փակուած կը նկատեմ այս տաղտկալի պատմութիւնը, որով զիջալ զբաղիլ միմիայն մեր հայրասիր ըստրայականին տեսնէտով անոր ունեցած կարեւորութեանը համար: Թիֆլիսի հարաւորը, վերնակի Ռազմավագը եւ վառահայելի Շարափուզը փալֆայեանը հանձնար մը» կը նշկատեն. շատ լաւ. Կ'ստաւարկեմ այդ երեք թերթերուն որ այդ պարտքը հրաւիրեն ներկայացում մը տալ իրենց քաղաքին մէջ Մատուանդ Թիֆլիս ու վառահայտեւորական ներկայացումը կազմակերպել: Թող մտնեն տեսնեն զինքը, եւ այն տեսն հետաքրքիր պիտի ըլլամ իրենց սպաւորութիւնը իմանալու. ասի՝ «հանձնարեմ համար»:

Գալով բ ու ն խնդրոյի, — ինչ ալ գրեն, ինչ ալ ըսեն, ինչ ալ ընեն, — եւ ճամբուս փրայ մեր խաղաղութիւնը արձանկանութեամբ իմ թացականութիւնները չեն որպիսի արդիւնէն պիտի ստեղծէ որ փալֆայեանը համար մայի ներկայանալ եւրոպական հասարակութեան՝ իբրեւ Պոլսոյ Թատրոնին մեծ ոգեբերու, աստուծոց գլխաւոր կազմի պիտի ընեն զինքը:

«ԱՄԲՈՒԱՅԻՆ ՏՐԱՄԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ»

(ԳՐԾԱԿՆՈՒՄ, 1899 Մ. Յ. Կ.)

— 00 —

Յեղափոխականութիւնը հիմնուած է ընդհանուր բացասութեան վերայ: Բացասութեան այդ ընդհանրութիւնն է, բացարձակութիւնն է որ յեղափոխական բոլոր ծրագիրները մեզ համար այնքան պարզ եւ պարզ է դարձնում: Բայց եւ հէջ այդ բացարձակութիւնը յեղափոխական դատողութիւններին միակողմանի եւ սխալ լինելուն պատճառն է դառնում:

«Մարդիկը հրեշտակ են» — Այս դատողութեան վերայ յեղափոխական ոգին անում է հետեւեալ հակադրեցութիւնը՝ «Մարդիկը սատանայ են»: Առաջին կարծիքը կարող է սխալ լինել, իսկ գորանից՝ երկրորդը, նրա հակադրութիւնը, ճիշդ չէ դառնում: Ամենածիշդը կը լինէր, օրինակ, ասել. «Իրենց բնաստիւթեան մէջ մարդիկ ունին ինչպէս հրեշտակային, այնպէս եւ սատանայական յատկութիւններ»: Բայց յեղափոխականութիւնը այսպիսի յարաբերական դատողութիւններով զուրկ չէ գալիս հրապարակ. եւ, զուցէ, դուրս էլ չէ կարող զալ: Կարելի է եւ հրեշտակ վը Պոնը իրաւացի է, ասելով որ միայն այն կողմակցութիւնը ազդեցութիւն եւ ապագայ ունի հասարակութեան մէջ, որը ունի պարզ միակողմանի եւ բացարձակ ծրագիր, լինի եւ այդ ծրագիրը ամբողջապէս անմիտ, Հաւանական է որ՝ գործնական տեսակետից՝ այդպէս էլ պիտի լինի, բայց նորից կրկնում եմ, որ այդ չէ նշանակում թէ այդ ոգով յայտնած դատողութիւնները ճիշդ են:

Այսպիսի մտքեր ծագեցին իմ մէջ, երբ կարդացի «Ամբոսայիտ արամաբանութիւն» յօդուածը Դրոշակի մէջ, Այդ յօդուածի վերայ արժէ կանգ առնել, որովհետեւ նա շատ բնութիւն է մեր յեղափոխական թերթերի համար: Երբ Հայոց հասարակութեան այն մասը որ կոտորածներից անալ նշանում էր մեր յեղափոխականներին վերայ ինչպէս «միակողմանի» եւ այն մասը որ երբեք նոցա չէր համակրում, կոտորածների ժամանակ եւ կոտորածներից յետոյ յանկաւ զարմարեցին զէպ ի ժընեւ ու լոնդոն իրենց հարցական եւ յարձակողական հայեացքները «Դրոշակի եւ Հնչակի խմբագրութիւնների գրութիւնը դժուարացաւ: Պահանջ եղաւ պաշտպանուելու «ներքին թշնամիներ»:

